

מי מכר את יוסף (ולמי)?

מים ראשונים: לכאורה, מה השאלה? פשיטא שהאחים הם שמכרו את יוסף שהרי הוא אומר להם: "אני יוסף אחיכם אשר מכרתם אתי מצרימה" (בראשית מה ד), וכך הוא בפשטות במדרשים ופרשנים רבים, אך האם יש אפשרות אחרת? כבר התייחסנו לא מעט לנושא מכירת יוסף בדברינו **על מכרם בכסף צדיק** בפרשה זו. נשוב ונעיין בנושא 'אינסופי' זה והפעם בנושא הממוקד: מי מכר את יוסף ולמי מתוך עיון מדוקדק בפסוקים ובמפרשי המקרא.

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל אָחִיו מֶה בָּצַע פִּי נְהַרְגֶנּוּ אֶת אָחִינוּ וְכִסִּינוּ אֶת דָּמוֹ: לָכוּ וּנְמַכְרֵנוּ לְיִשְׁמָעֵאלִים וַיְדַנּוּ אֶל תְּהִי בּוֹ פִּי אָחִינוּ בְּשָׂרְנוּ הוּא וַיִּשְׁמְעוּ אָחִיו: (בראשית לו כו-כח).¹

וַיַּעֲבְרוּ אֲנָשִׁים מְדִינִים סְחָרִים וַיִּמְשְׁכוּ וַיַּעֲלוּ אֶת יוֹסֵף מִן הַבּוֹר וַיִּמְכְּרוּ אֶת יוֹסֵף לְיִשְׁמָעֵאלִים בְּעֶשְׂרִים כֶּסֶף וַיָּבִיאוּ אֶת יוֹסֵף מִצְרֵימָה: (שם שם כח).²

וַיֹּסֵף הוֹרֵד מִצְרֵימָה וַיִּקְנֶהוּ פּוֹטִיפָר סָרִיס פְּרֹעֶה שֶׁר הַטַּבָּחִים אִישׁ מִצְרֵי מִיַּד הַיִּשְׁמָעֵאלִים אֲשֶׁר הוֹדְדוּהוּ שָׁמָּה: (שם לט א).³

בראשית רבה פרשה פד סימן יח – כפרת מחצית השקל לדורות

"וימכרו את יוסף לישמעאלים בעשרים כסף" - אמר הקב"ה: אתם מכרתם בנה של רחל בעשרים כסף מעות שהן חמישה סלעים, לפיכך יהא כל אחד ואחד מפריש ערך בנו חמש סלעים במנה צורי. א"ר יהודה בר סימון: אמר הקב"ה לשבטים: אתם מכרתם בנה של רחל בעשרים כסף, לפיכך יהיה כל אחד ואחד מגיע בקע, זהו שכתוב: "בקע לגלגולת מחצית השקל".⁴

מדרש משלי (בובר) פרשה א – עדיין החטא קיים

אמר ר' יהושע בן לוי: לא נמשכו עשרה הרוגי מלכות אלא בחטא מכירתו של יוסף. א"ר אבין: הוי אומר נפרעו עשרה מכל דור ודור ועדיין אותו החטא קיים.⁵

¹ עצת האחים הראשונה הייתה להרוג את יוסף, ככתוב מספר פסוקים קודם: "ועתה לכו ונהרגוהו ונשליכהו באחד הברות ואמרנו חיה רעה אכלתהו ונראה מה יהיו חלמתיו". ראובן מסכל את עצתם ומציע להמיר את ההריגה בהשליכה לבור, ככתוב: "וישמע ראובן ויצלהו מידם ויאמר לא נקנו נפש: ויאמר אליהם ראובן אל תשפכו דם השליכו אתו אל הבור הזה אשר במדבר ויד אל תשלחו בו וכו'", והכתוב מעיד עליו שמטרתו הייתה להצילו בהמשך כאשר האחים לא יראו, ככתוב: "למען הציל אתו מידם להשיבו אל אביו". בא יהודה ומציע פתרון "נקי" יותר של מכירה לעבד שפירושה הוא סילוק יוסף ממשפחתו, שהרי פשיטא שמי שנמכר כעבד למצרים הממלכה האדירה, אין שום סיכוי שיצא משם בן חורין או שייפדה, ושיתקיימו חלומותיו על שלטון ומלוכה. ראו לשון מכילתא דרבי ישמעאל יתרו - מסכתא דעמלק פרשה א שמתאר את התפעלותו של יתרו מיציאת מצרים: "עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים ... אמר: מתחילה לא היה עבד לברוח ממצרים שהיתה סוגרת ומסוגרת, ועכשיו הוציא ששים ריבוא בני אדם ממצרים!".

² בפסוק זה יש קושי לא מבטל בהבנת נושא או שמה נושאי המשפט. חמש פעולות יש כאן: ויעברו, וימשכו, ויעלו, וימכרו ויביאו. "ויעברו" פשיטא שהם הסוחרים המדינים (שבאים בהפתעה משום שקודם לכן ראו האחים את אורחת הישמעאלים, ככתוב: "וישאו עיניהם ויראו והנה ארחת ישמעאלים באה מגלעד ... ויאמר יהודה אל אחיו ... לכו ונמכרנו לישמעאלים"). גם "ויביאו" שבסוף הפסוק הוא מן הסתם המדינים, שהרי כתוב בסוף הפרק: "והמדינים מכרו אתו אל מצרים לפוטופר סריס פרעה שר הטבחים". אך מי הם "וימשכו" ו"יעלו"? ומי הם "וימכרו"? אם נאמר שהאחים מכרו את יוסף, אזי בהכרח מתחלף הנושא באמצע המשפט, או ב"וימכרו" או עוד קודם לכן ב"וימשכו ויעלו". ואז שוב מתחלף הנושא בסופו של הפסוק ב"ויביאו".

³ בעיית משנה בהבנת פרשת מכירת יוסף הוא החילופים בין המדינים לישמעאלים. פרק לו הן במכירת יוסף ע"י האחים, נחתם בפסוק: "והמדינים מכרו אתו אל מצרים לפוטופר סריס פרעה שר הטבחים" ואילו פרק לט המתחיל בסיפור קורות יוסף במצרים פותח בפסוק הנ"ל ממנו משתמע שהישמעאלים שהורידו את יוסף למצרים הם שמכרו אותו לפוטופר - הוא קנה אותו מהם (פרק לח עושה הפסקה בין שני פסוקים אלה ומספר את פרשת יהודה ותמר, אבל ההמשך הוא ברור). בעיית משנה זו קשורה בעקיפין לנושא שלנו ומשליכה עליה.

⁴ למדרש ברור שמי שמכר את יוסף היו אחיו ובהתאם לכך נקבעה לעם ישראל כפרה לדורות במצוות מחצית השקל (גם שבטי יוסף ישלמו את מחצית השקל!). כך גם במדרש תהלים (בובר) מזמור י': "אמר ר' חנין: אמר הקב"ה לשבטים: אתם מכרתם אותו לעבד, שנאמר: לעבד נמכר יוסף (תהלים קה יז), חייכם שאתם קורין בכל שנה ושנה: עבדים היינו לפרעה במצרים" (לדרשה בהגדה!). פשיטא למדרש ש"לעבד נמכר יוסף" שבפסוק בתהלים נעשה ע"י האחים למרות שאין זה כתוב במפורש בפסוק. וכך גם במדרש שמות רבה כ יט על יוסף שמבקש שיעלו את עצמותיו בעת שיצאו ממצרים: "משכם גבנו אחיו של יוסף אותו ומכרו אותו. וכשבא ליפטר מן העולם השביע אותם, אמר להם: בבקשה מכם אחי, משכם גבתם אותי חי החזירו את עצמותי לשכם". (למרות שהמכירה הייתה מדות). וכך במדרשים רבים שלא נוכל לפרט.

⁵ חטא מכירת יוסף נמשך גם אל קורות בית שני ועד לימינו בפיוט 'אלה אזכרה' על עשרה הרוגי מלכות שאנו אומרים בסליחות וביום הכיפורים. ועפ"ר ר' אבין בכל דור ודור נהרגים עשרה בגין חטא המכירה "ועדיין אותו החטא קיים". וברמב"ם מורה הנבוכים חלק שלישי פרק מו: "אבל החכמים ז"ל שמו טעם היות כפרת צבור לעולם בשעירים, בעבור שחטא עדת ישראל כלה היה בשעיר רמז

עמוס פרק ב – על מכרם בכסף צדיק (לישמעאלים)

כֹּה אָמַר ה' עַל שְׁלֹשָׁה פְּשָׁעֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל אַרְבָּעָה לֹא אֶשְׁיָבֶנּוּ עַל מִכְרָם בְּכֶסֶף צְדִיק וְאָבְיוֹן בְּעִבּוֹר נְעָלָיִם.⁶

בראשית רבה פד כב פרשת וישב – ארבע או חמש פעמים נמכר יוסף

"והמדנים מכרו אותו אל מצרים לפוטיפר" (בראשית לו לו) - כמה אוניות נכתבו לו? ר' יודן אמר: ארבע: אחיו לישמעאלים, וישמעאלים לסוחרים, וסוחרים למדנים, ומדנים מכרו אותו אל מצרים. ר' הונא אמר: חמש. מדנים מכרו אותו לדימוסיא של מדינה, בא פוטיפר ולקחו מדימוסיא של מדינה.⁷

רש"י בראשית לז כח – בני יעקב מכרו לישמעאלים

ויעברו אנשים מדנים - זו היא שיירא אחרת, והודיעך הכתוב שנמכר פעמים הרבה.⁸
וימשכו - בני יעקב את יוסף מן הבור וימכרוהו לישמעאלים,⁹ והישמעאלים למדנים, והמדנים למצרים.¹⁰

רד"ק בראשית לז כח – המדינים הם הישמעאלים

אנשים מדנים - הם הישמעאלים שזכר כי הם המדינים. והמדנים הם בני קטורה. ואם קטורה זו הגר הנה בני ישמעאל ובני קטורה אחים. ואם אינה הגר, כולם היו בני אברהם, והתחתנו המשפחות אלה עם אלה כי קרובים היו. ... וימשכו ויעלו - וימשכו בחבלים; אחי יוסף משכוהו והעלוהו מן הבור ומכרוהו לישמעאלים.¹¹

רמב"ן בראשית פרק לז פסוק כה – המדינים הסוחרים מפעילים את הישמעאלים

והנה אורחת ישמעאלים באה מגלעד - כאשר נשאו עיניהם וראו מרחוק אנשים באים מדרך גלעד, הכירו כי אורחת ישמעאלים היא בגמלים. וידעו כי למצרים ילכו, כי מגלעד יובא הצרי והנכאת, ולמצרים היה דרכם להוליך אותו. ולכן אמר להם יהודה: הנה האנשים האלה מארץ מרחק, והולכים אל ארץ רחוקה, נמכרנו להם כי לא יודע הדבר: וכאשר קרבו להם מצאו כי היו בעלי סחורה, אשר להם הנכאת והצרי, אנשים מדנים

למכירת יוסף הצדיק, שנאמר בעניינו: וישחטו שיער עזים". בקיצור, מקורות רבים יש לנו שהאחים מכרו את יוסף (לישמעאלים למדינים) והדברים בגדר "עניין ידוע". נחזור אל הפסוקים בפרשה ונראה כיצד הבינו אותם פרשני המקרא בפרוטרוט.

⁶ פסוק זה נבחר להפטרות השבת ולא בכדי. לפסוק זה יש פירוש פשוט הקשור לתקופתו של עמוס הנביא. ראו פירוש רש"י שם: "על מכרם בכסף צדיק - הדיינין היו מוכרים את מי שהיה זכאי בדין בכסף שוחד שהיו מקבלים מיד בעל דינו". אבל המדרשים "שאלו" אותו לעניין מכירת יוסף. ראו למשל פרקי דרבי אליעזר (היגר) - "חורב" פרק לז: "ובשעה אחת אחיו היו יושבים במקום אחד ולב אחד ועצה אחת ועברו עליהם אורחת ישמעאלים ואמרו בואו ונמכרנו לישמעאלים והיו מוליכין אותו לקצה המדבר ואין יעקב אבינו שומע שמע עוד. ומכרו אותו לישמעאלים בעשרים כסף, כל אחד ואחד נטל שני כספים לקנות מנעלים ברגליהם וכו'".

⁷ אוניות הם שטרי מכירה ודימוסיא הוא אוצר המלך. למדרש כאמור פשוט שהאחים מכרו את יוסף ובא מדרש זה לתאר שרשרת של מכירות (והשפלות) שעבר יוסף ככלי חפץ שנמכר מיד ליד ובכל פעם, מן הסתם, המוכר משבח את מקחו ומתקיים משא ומתן כספי כמה זה שווה וכו'. ויוסף, גם אם לא מבין את שפתם - שומע מפנים ומושפל. שרשרת מכירות זו מעצימה עד מאד את מעשה המכירה של האחים. ככלי חפץ הנמכר מיד ליד עשיתם את אחיכם! ראו עוד מדרש/פירוש שכל טוב (בובר) בראשית לז כח שעל בסיס בראשית רבה הנ"ל מתאר חלק משרשרת המכירה: "אלו מדנים מבני אברהם הם וקדמו לבוא לפני הישמעאלים, מכרוהו (האחים) להם. והם עצמם המדינים כתיב: וימשכו ויעלו את יוסף מן הבור. כיון שהעלוהו נתחרטו עליו. אז הגיעו אורחת ישמעאלים ומכרוהו המדינים ההם לפני אחיו לישמעאלים בעשרים כסף במה שנתנו בו". כל המעורבים בפרשה הם מצאצאי אברהם, המדינים הם שמעלים את יוסף מהבור, הם מתחרטים אח"כ על הקנייה (מדוע?) והישמעאלים הם שממשיכים את הפרשה. מדרש שכל טוב שהוא בעצם סוג של פרשנות, יעביר אותנו אל פרשני המקרא הקלאסיים.

⁸ כאן מכון רש"י לבראשית רבה הקודם.

⁹ רש"י לא נזקק למדרש ופשוט לו ש'וימשכו וימכרו' הם רצף פעולות אחד שנעשה ע"י אחי יוסף. לא בכדי גם מכנה אותם רש"י כאן "בני יעקב". ראו פירושו לבראשית מב ג: "וירדו אחי יוסף ... לשבור בר - ולא כתב 'בני יעקב', מלמד שהיו מתחרטים במכירתו ונתנו לבם להתנהג עמו באחווה ולפדותו בכל ממון שיפסקו עליהם". אבל כאן בשעת ביצוע חטא המכירה נוקט רש"י לשון "בני יעקב" ונראה כרומו לפגיעה באבא יעקב שהאחים אולי לא הפנימו את מלוא משמעותה בתחילה, ואל פירושו לבראשית לז יז: "נסעו מזה - הסיעו עצמן מן האחוה" (השוו עם לשון מדרש בראשית רבה פד יד: "נסעו מזה - ממדותיו של מקום").

¹⁰ רש"י שם פסיק גדול אחרי פתיחת הפסוק: "ויעברו אנשים מדנים סוחרים" - זה מידע חשוב להמשך העניין, אבל יש לשים אותו לרגע בצד. המכירה עצמה מתחילה במילים: "וימשכו ויעלו את יוסף מהבור" שהם אחי יוסף, ממישיכה ב: "וימכרו את יוסף לישמעאלים" שגם את זה עשו האחים, חסר בפסוק מכירת יוסף ע"י הישמעאלים למדנים, אך סוף הוא: "ויביאו את יוסף מצרימה" הם המדינים מה שמאיים לפסוק החותם את הפרק: "והמדנים מכרו אותו אל מצרים". על פי פירוש זה יש במעשה האחים הקלה מסוימת או שמא אדרבא חטא סמוי נוסף. "וידינו אל תהי בר" מתפרש לא רק שלא נהרוג אותו, אלא גם במכירה עצמה. אנחנו נמכרו אותו לישמעאלים (קרובי משפחה שלנו ...), ליד "אמצעית", והם ימכרו אותו למי שימכרו. ידינו לא תהיה בתוצאה הסופית. אלא שפסוק כה אומר מפורש: " ... וישאו עיניהם ויראו ונהגו ארחת ישמעאלים בָּאָה מִגְלַעַד וְגִמְלֵיהֶם נִשְׂאִים נְכֹאֵת וְצָרִי וְלֹט הוֹלְכִים לְהוֹרִיד מִצְרָמָה". במכירה לישמעאלים היה ברור לאחים בדיוק מה הם עושים וזה שהישמעאלים מכרו את יוסף למדינים והם שבסופו של דבר הורידו אותו למצרים ומכרו אותו כעבד שם, איננה מפחיתה מחומרת חטא האחים. הם מכרו את יוסף לישמעאלים בידיעה ברורה לאן פניהם מועדות ומה יהיה גורלו הצפוי של יוסף. מעורבות המדינים בפרשה היא שולית.

¹¹ כבר קדם אבן עזרא בפירושו לפסוק בהצעה שהמדנים והישמעאלים הם בעצם אותם אנשים, מה שפותר חלק מהבעיות במקרא עליהם הצבענו (הערה 3 לעיל). אבל כל זה לא משנה, אדרבא מפשט, את העובדה שהאחים הם שבצעו את המכירה. למדינים? לישמעאלים? - אחד הם. וכך גם בהורדת יוסף למצרים ומכירתו לפוטיפר.

סוחרים, ששכרו הגמלים מהישמעאלים. וימכרו את יוסף למדינים שקנו אותו לסחור בו לסחורה, כי אורחת הישמעאלים משכירי הגמלים לא יקנו הם סחורה לעצמם. ואמר: "וימכרו את יוסף לישמעאלים", כי להם מסרו אותו שהם מוליכים הסחורה למצרים. וזה טעם מיד הישמעאלים אשר הורידוהו שמה (להלן לט א), כי היה בידם, אבל המדינים היו בעליו והם סחרו בו, והוא שאמר: "והמדינים מכרו אותו אל מצרים".¹²

רשב"ם בראשית לז כח – האחים גרמו, האחים ציוו – אבל לא מכרו

"ויעברו אנשים מדיינים" - בתוך שהיו יושבים לאכול לחם ורחוקים היו קצת מן הבור לבלתי אכול על הדם וממתיינים היו לישמעאלים שראו. וקודם שבאו הישמעאלים עברו אנשים מדיינים אחרים דרך שם, וראוהו בבור ומשכוהו ומכרוהו המדיינים לישמעאלים. ויש לומר שהאחים לא ידעו. ואעפ"י אשר כתב: "אשר מכרתם אותי מצרימה", יש לומר שהגרמת מעשיהם סייעה במכירתו. זה נראה לי לפי עומק דרך פשוטו של מקרא.¹³ כי "ויעברו אנשים מדיינים" משמע על ידי מקרה והם מכרוהו לישמעאלים. ואף אם באתה לומר "וימכרו את יוסף לישמעאלים" - כי אחיו מכרוהו, אף כן צריך לומר שהם ציוו למדיינים סוחרים למושכו מן הבור ואחר כך מכרוהו לישמעאלים.¹⁴

העמק דבר בראשית פרק לז פסוק כח – היה להם לנחת שנעשה ע"י המדינים

וימשכו. – המדיינים.. והאחים שראו שמחו בזה, כי נעשו רצונם בלי אמצעות עצמם. ואילו לא דבר יהודה כך, לא היו מניחים למשוך ולמכור, אלא הניחוהו בבור עד שמת. אבל משהחלט אצלם לעשות כן, היה להם לנחת כשנעשה ע"י המדיינים. והיינו דאיתא בבראשית רבה פרשה פד שנגבב יוסף שתי פעמים. היינו, האחים גנבוהו מאביהם, והמדיינים מן האחים. ומכל מקום, אמר יוסף כשנתודע לאחיו: "כי מכרתם אותי הנה", משום שהמה גרמו לדבר וידעו מעשה המדיינים ולא מיחו עליהם, הרי זה כמו שעשו המה, וכן פירש הרשב"ם.¹⁵

¹² רמב"ן לא מזהה את המדינים עם הישמעאלים אבל יוצר היררכיה ברורה מי הוא 'בעל הסחורה' המפעיל ומי הם 'מוליכי הגמלים' הנשכרים ע"י הסוחרים בעלי העסק. באופן זה שוב אפשר לפתור את הבלבול בין המדינים לישמעאלים ולפשר בין הפסוק: "וימכרו את יוסף למדיינים" – שהם "שקנו אותו לסחור בו לסחורה" כי "משכירי הגמלים לא יקנו הם סחורה לעצמם", ובין הפסוק: "וימכרו את יוסף לישמעאלים" – "כי להם מסרו אותו שהם מוליכים הסחורה למצרים". פירוש ספורנו הולך בדרך דומה, רק הפוך. האחים מכרו את יוסף לישמעאלים שהם "עשו את המכר בעד המדינים הסוחרים". כי האחים "לא רצו לדבר עם הסוחרים פן יכירום בשבתם לפעמים בעירות למכור. אבל דברו עם בעלי הגמלים שאינם מתעכבים בעירות, אבל עוברים בהם דרך העברה בלבד. ועל ידם עשו המכר". אבל באמת "הקונים היו המדינים סוחרים" בדומה לפירוש רמב"ן, והם שמכרו את יוסף למצרים. כל 'התרגילים' האלה שעשו האחים במכירת יוסף, רק מעצימים את חטאם שמסתבר שהיה מחושב ומתוחכם ומכניס לסיפור המכירה גם את הקרבה לעמי האזור השכנים: האם נמכור למי שמכיר אותנו וקרוב אלינו משפחתית (שהוא יטפל באח הסורר הזה), או אדרבא, נמכור לאנשים זרים שבאים ממרחק והולכים למרחק ואיננו מכירים אותם והם אותנו. ראו סיום דבריו של ספורנו שם שמתקשר לחג החנוכה המתקרב ובא: "וכן קרה לאבותינו בבית שני שמכרו קצתם את קצתם ביד הרומיים בפרט כשצרו מלכי בית חשמונאי זה על זה ששעבדו ישראל לרומיים וגרמו לנו זה הגלות, כמו שהיה הענין במכירת יוסף שנתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים כדבריהם ז"ל (שבת י ב)". ראו דברינו [בית חשמונאי](#) בחנוכה.

¹³ ראו רשב"ם הידוע בפרשתנו על חשיבות קריאת פסוקי המקרא על דרך הפשט, כולל הוויכוח שלו עם סבא רש"י: "ישכילו ויבינו אוהבי שכל מה שלימדונו רבותינו כי אין מקרא יוצא מידי פשוטו ... וגם רבנו שלמה אבי אמי מאיר עיני גולה שפירש תורה נביאים וכתובים נתן לב לפרש פשוטו של מקרא. ואף אני שמואל ב"ר מאיר חתנו זצ"ל, נתווכחתי עמו ולפניו והודה לי שאילו היה לו פנאי היה צריך לעשות פירושים אחרים לפי הפשוטות המתחדשים בכל יום". ראו דברינו [אין מקרא יוצא מידי פשוטו](#).

¹⁴ בדרך זו של רשב"ם הולכים פרשנים נוספים, בעיקר מאסכולת צרפת-אשכנז ובעלי התוספות. ראו כדוגמא דעת זקנים מבעלי התוספות בראשית לז כח: "יש לפרש הפרשה כן: וישאו עיניהם ויראו והנה אורחת ישמעאלים באה ובתוך כך ויעברו אנשים וגו'. ולפיכך הזכירם הכתוב כאן, כדי שלא תתמה כשתגיע להפסוק: והמדינים מכרו אותו אל מצרים - מאין בא ליד המדינים ומי מכרו להם? והודיעך כאן שכך היה המעשה, שבתוך כך שאחיו דברו ביניהם למכרו לישמעאלים, עברו אנשים מדיינים, וימשכו אחיו את יוסף מן הבור ומכרוהו לישמעאלים. וכל זה ראו המדיינים ואח"כ קנוהו המדינים מידם. כי היו טוענין: בשבילנו הוציאוהו מן הבור כדי למכרו לנו, ולפיכך מכרוהו להם והם מכרוהו לפוטיפר". ראו גם פירוש מלבי"ם על הפסוק: "ויעברו". אבל בתוך כך עברו אנשים מדיינים סוחרים מצד האחר, והקדימו לבוא למקום הבור לפני בוא הישמעאלים, וימשכו המדינים משכו ויעלו את יוסף מן הבור, והם מכרוהו לישמעאלים בעשרים כסף, והישמעאלים הביאו את יוסף מצרימה, ומה שהזמין ה' את המדינים היה בשביל שלא יקחהו ראובן כמו שיתבאר". האם האפשרות שאולי לא אחי יוסף ממש מכרו את יוסף אלא "צד שלישי" איננה מפחיתה כהוא זה מהאשמה הנוראה? לא, אומר רשב"ם: "יש לומר שהגרמת מעשיהם סייעה במכירתו". ועדיין, האם הרעיון שהמדינים משכו את יוסף מהבור והאחים שהתיישבו מרחוק ואפילו לא ראו, בא רק לפשוט את פסוקי המקרא? כיצד ידעו המדינים שיש אדם כלוא בבור בשדה? כמה בורות יש בסביבה? האם יכול קולו של אדם הנתון בעומק הבור, להישמע מבחוץ?

¹⁵ להלן נראה פרשנים קדומים יותר שצועדים בנתיב שסלל רשב"ם, אבל נפנה תחילה לפירוש העמק דבר שמרחיב ומסביר את פירוש רשב"ם. במצוות שני האחים הגדולים: ראובן ויהודה שאומרים: "אל תשפכו דם ... מה בצע פי נְהַרְג אֶת אָחִינוּ" נמנעים האחים (בעל כורחם?) מלהרוג את יוסף: "וַיִּדְנוּ אֶל תְּהֵי בּוֹ פִי אָחִינוּ בְּשָׂרְנוּ הוּא". אבל מסכימים על עצת יהודה למכירת יוסף בהזדמנות קרובה: "לְכוּ וּנְמַכְרֵנוּ לְיִשְׁמַעְאֵלִים", כרעיון כללי ולפני שראו את אורחת הישמעאלים באה. אילולי דברי יהודה, הם היו מניחים ליוסף למות בבור. והנה באה הזדמנות המכירה. אבל המדינים הקדימו את הישמעאלים ואת האחים ובידעבד היה זה לרצונם של האחים. "ידינו לא תהי בר" – לא בהריגה וגם לא במכירה. נראה שפירוש העמק דבר הוא מהסניגוריים הגדולים ביותר של האחים, גם אם בדיעבד ולא ברצונם. הלשון "נעשו רצונם בלי אמצעות עצמם ... היה להם לנחת כשנעשה ע"י המדינים" קצת צורמת

חזקוני בראשית פרק לז פסוק כח – המדינים שמעו נער צועק ובוכה

"ויעברו אנשים מדינים סוחרים" - אצל הבור שהיה יוסף מושלך בו ושמעו שהיה צועק ובוכה. וימשכו המדינים את יוסף ויעלו אותו מן הבור וימכרוהו לישמעאלים, וישמעאלים מסרוהו לפקדון ליד המדינים, ונמכר לפוטיפר מיד שניהן ונתקיימו ג' מקראות: "והמדינים מכרו אותו אל מצרים לפוטיפר", ומקרא זה: "ויקנהו פוטיפר מיד הישמעאלים", ומקרא אחר: "אשר מכרתם אותי מצרימה", כלומר ע"י גרמתכם.¹⁶

תולדות יצחק בראשית לז כח – נער יש בבור הוציאוהו ומכרוהו

ויתכן לפרש שהמדינים היו סרסורים בין אחי יוסף לישמעאלים. שאמרו אחי יוסף: נער אחד יש לנו בבור, הוציאוהו ומכרוהו. והישמעאלים קנו אותו מהסרסורים שהוציאוהו מן הבור. ומה שאמר: וימכרו את יוסף לישמעאלים, רוצה לומר: הסרסורים האלה מכרוהו לישמעאלים, ואחר כך הלכו הסרסורים עם הישמעאלים, שגם הם דרכו למצרים. ובמצרים אמרו הישמעאלים להם: כמו שקניתם אותו לנו מיד אותם האנשים, כך תהיו סרסורים למוכרו. וזהו שנאמר: "והמדינים מכרו אותו אל מצרים לפוטיפר" וכו'.¹⁷

הדר זקנים על הפסוק – מתמקחים על המחיר

"וימשכו ויעלו". מתחילה מכרוהו בבור בעשרים כסף בלבד, מפני הרקת פניו שהיה מפוחד מהנחשים. התחילו לעלותו מן הבור וחזר לו תואר פניו כשנפרד מן הנחשים. וכאשר ראו אחיו שהוחזר לו תוארו אמדוהו שלא יתנוהו בעשרים כסף. רצו להורידו לבור ונתנו להם הישמעאלים מנעלים ואז: "ויעלו את יוסף מן הבור" לגמרי.¹⁸

וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל אָחִיו אֲבָל אֲשָׁמִים אֲנַחְנוּ עַל אָחִינוּ אֲשֶׁר רָאִינוּ צָרַת נַפְשׁוֹ בְּהִתְחַנְּנוֹ אֵלֵינוּ וְלֹא שָׁמְעָנוּ עַל כֵּן בָּאָה אֵלֵינוּ הַצָּרָה הַזֹּאת: (בראשית מב א פרשת מקץ).¹⁹

לאזניים מוסריות, אבל בשורה התחתונה, האחים לא מכרו את יוסף. רצו, אבל לא עשו. ועדיין אנו שואלים שאלה 'טכנית' לכאורה: כיצד ידעו המדינים שיש אדם כלוא בבור בשדה? כמה בורות יש בסביבה?

¹⁶ ופירוש בכור שור שקדם לחזקוני מפרש את הפסוק: "ויעברו אנשים מדינים: יש מפרשים שהמדינים שמעוהו צועק בבור והעלוהו וגנבוהו ומכרוהו לישמעאלים בעשרים כסף. ועשו ממנו סחורה גדולה, מפני שלא הוציאו עליו כלום, וישמעאלים הורידוהו למצרים". סדר המאורעות ומי מכר למי הוא חשוב, אך נראה שחשוב כאן יותר האופן שבו גילו המדינים את יוסף. איננו יודעים מה היה עומקו של הבור, אבל נראה שרק קול חלש יצא משם. את הקול הזה שמעו מדינים. כבת פרעה ששמעה "נער בוכה". האחים ישבו לאכול לחם בריחוק מקום, שמא יפריעו צעקותיו ובכיו של יוסף את ארוחתם. הפסוק: "ויעברו אנשים מדינים סוחרים ויקשכו ויעלו את יוסף מן הבור וימכרו את יוסף לישמעאלים בעשרים כסף" נקרא לפיכך כהצלה ממש (ועוד אם נאמר כמדרש שהיו בבור נחשים ועקרבין) ומזכיר את משיכתו.⁺

ירמיהו מהבור ע"י עבד מלך הכושי אחרי שהשרים השליכו אותו לשם (ראו ירמיהו פרק לח. יש אנלוגיה מאד מעניינת בין סיפור השלכת יוסף לבור וסיפור השלכת ירמיהו, אלה שני המקומות היחידים בתנ"ך בהם מופיעה המילה "וימשכו" וגם הצמד "וימשכו ... ויעלו ... מן הבור"). המדינים בעצם הצילו את יוסף (ומשה נמלט למדון) ומה יעשו עם נער חסר זהות? מכרו אותו לסוחר עבדים. והאחים? הם לא מכרו את יוסף, הם ישבו לאכול לחם.

¹⁷ כך גם בפירוש הראשון על הפסוק שאותם מדינים-סרסורים היו מתוחכמים והמרו על ערכו של נער בבור שאין לדעת מה טיבו: "איתא במדרש מהרו המדינים לקנותו בעודו בבור לפי שהיו מכירים הישמעאלים שראו מרחוק שהיו עשירים ושיקונוהו כאשר עשו והישמעאלים מכרוהו לפוטיפר". אבל מה שמעניין בפירוש תולדות יצחק (רבי יצחק בנו של רבי יוסף קארו) הוא לא עניין הסרסורים אלא דברי האחים להם: "נער אחד יש לנו בבור, הוציאוהו ומכרו אותו" שמסביר גם הוא איך ידעו המדינים שיש נער בבור. האחים אמרו להם! אבל מה יכלו המדינים לחשוב על משפט כזה? מה פשר 'הנדיבות' הזו של האחים: יש פה בבור סמוך נער ששווה משהו, תוציאו אותו ותמכרו אותו. האם שאלו: מי הנער ומה הקשר שלכם אליו? כיצד זה נכנס לבור? למה אתם לא מוציאים אותו ומוכרים אותו? האם רמזו האחים למדינים שיש פה עניין 'משפחתי' ושהם מעוניינים לסלק את הנער אבל מנועים לעשות זאת בעצמם? שימו לב ללשון: "נער אחד יש לנו בבור". האם גם על זה ניתן לומר שהאחים לא מכרו את יוסף?

¹⁸ לא כל פרשני בית מדרשם של בעלי התוספות הולכים בשיטתו של רשב"ם. חזרונו לשיטתו שהאחים אכן מכרו את יוסף! אבל איזו מכירה בזויה היא (כאילו שיש מכירה מכובדת של אח לעבד). האחים מוכרים את יוסף בעודו בבור ומן הסתם מנהלים מ"מ כספי מעל לראשו. מסכימים על מחיר נמוך כי ברור להם איך נראה נער שנזרק לבור עם נחשים ועקרבים ומגיעים להסדר: המדינים הם שימשכו ויעלו את יוסף מהבור, האחים לא "ילכלכו את הידיים" ומשם ואילך, מה שיהיה – יהיה. אבל כשמתברר שהסחורה שווה הרבה יותר, הם חוזרים בהם כאחרוני התגרים ומבקשים לשנות את המחיר ואם לא יקבלו מבוקשם, יחזירו אותו לבור! חרטה על עצם הרצון למכור ולהיפטר מיוסף – אין כאן. יש לקוות שהמדינים לא ידעו שמדובר באח של המוכרים ושמדובר בבני יעקב, בני אברהם, אבל אנו יודעים ועורנו מצטרמר לנוכח התמקחות זו (כולל שחזרו בדיבורם) שנגמרת בהפשרה של תוספת נעליים לתמורה. ראו דברינו **בעבור נעליים** בפרשה זו. כסף בקשו האחים? הרי פשיטא שיוסף היה נותן להם כל ממון שבעולם ובלבד שלא ימכרוהו. נקמה הם בקשו. אבל אם כבר מגיעים למכירת אח, כדאי גם לעמוד קצת על המקח.

¹⁹ בפרשה הבאה נראה את התחלת חרטת האחים בדבריהם **אבל אשמים אנחנו** על אחינו (דברינו בפרשת מקץ). ויודעים דברי מדרש בראשית רבה (צא ח) על פסוק זה: "אפשר יוסף בן שבע עשרה שנה היה רואה את אחיו מוכרים אותו והוא שותק? אלא מלמד שהיה מתחבט לפני רגליו של כל אחד ואחד כדי שיתמלאו עליו רחמים ולא נתמלאו". ודברי רמב"ן על הפסוק (מב א): "חשבו להם האכזריות לעונש גדול יותר מן המכירה. כי היה אחיהם בשרם מתחנן ומתנפל לפניהם ולא ירחמו, והכתוב לא סיפר זה שם". אולי לא סיפר על כך הכתוב כי באמת נגדשה הסאה. ובפרט לפירושים האחרונים שהאחים מורים למדינים: "נער אחד יש בבור, הוציאוהו ומכרוהו" או לפירוש שהתמקחו על המחיר ויוסף שומע, מתחבט לרגליו כל אחד ואחד מהאחים ומתחנן על נפשו. צר לנו לסיים את

שבת שלום מחלקי המים

מים אחרונים 1: סוף דבר, נראה שמפרשת מכירת יוסף ניתן ללמוד את הנושא של 'אחריות על' או 'אחריות שילוחית'. יותר מדי פעמים אנחנו נתקלים בתירוצים והסברים, בעיקר מפי 'דרגים בכירים', שלא הם עשו דבר מסוים ואם מישהו פירש שזה רצונם ועשה מה שעשה, אין להם אחריות על כך.²⁰ נראה שדווקא לפי השיטות שלא האחים הם שמכרו את יוסף בעצמם, יש בפרשת מכירת יוסף לקח חשוב למדי לנושא האחריות השילוחית או אחריות העל של 'הדרג הבכיר' שלא יכול להסתתר מאחורי גבם של שליחי ביניים. לאחי יוסף הייתה תכנית ברורה מה לעשות איתו והתוצאה מדברת בעד עצמה ובעוצמה. **הם שמכרו את יוסף, נקודה!**

מים אחרונים 2: ראו פרקי בראשית לרב מרדכי ברויאר (הוצאת תבונות, אלון שבות תשנ"ט, עמודים 617-623) אשר מציע שלפנינו שני סיפורים שונים של מכירת יוסף שנשזרו לסיפור אחד. סיפור אחד בשם אלהות והשני בשם הווי"ה כשיטתו לאורך כל ספר בראשית. בנוסח הסיפור בשם אלהים, הוא הסיפור של ראובן, אכן לא מכרו האחים את יוסף והמדיינים משכו אותו ממהבור ומכרו אותו למצרים. בסיפור בשם הווי"ה, סיפורו של יהודה, מכרו האחים את יוסף כי זו העצה היחידה שיהודה מצא על מנת למנוע את הריגתו. ראו דבריו בפירוט שם כולל חלוקת הפסוקים לשתי קבוצות.

הדף בדברים קשים אלה, אבל זה כוחם האדיר של המקרא והמדרש והפרשנים המוסיפים עליו: לא מכסים על אף מעשה. רק מקווים שהלקח לדורות יילמד. גם זה מעשה אבות סימן (אזהרה) לבנים.
²⁰ אבל על הצלחה ודבר טוב לוקחים גם לוקחים מעורבות: תכננו, הנחנו, הורינו וכו'.